

भण्डलब्राह्मणोपनिषत्

Mandalabrahmana Upanishad

sanskritdocuments.org

February 10, 2019

Mandalabrahmana Upanishad

——
मण्डलब्राह्मणोपनिषद्

——

Sanskrit Document Information

Text title : Mandalabrahmana Upanishad

File name : mandala.itx

Category : upanishhat, upanishad

Location : doc_upanishhat

Author : Vedic tradition

Transliterated by : Sunder Hattangadi (sunderh at hotmail.com)

Proofread by : Sunder Hattangadi (sunderh at hotmail.com)

Description-comments : 48 / 108; Shukla Yajurveda - Yoga upanishad

Latest update : Mar. 17, 2000

Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

February 10, 2019

sanskritdocuments.org

Mandalabrahmana Upanishad

मण्डलब्राह्मणोपनिषत्

भाष्यान्तस्तारकाकरं व्योमपञ्चकविग्रहम् ।

राजयोगैकसंसिद्धं रामचन्द्रमुपास्महे ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णान्पूर्णासुमुदयते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ याज्ञवल्क्यो ऽ वै मडामुनिरादित्यलोकं जगाम ।

तमादित्यं नत्वा भो भगवन्नादित्यात्मतत्त्वमनुभूडीति ।

सडोवाय नारायणः ।

ज्ञानयुक्तयमाद्यष्टाङ्गयोग उच्यते ।

शीतोष्णालारनिद्राविजयः सर्वदा शान्तिर्निश्चलत्वं

विषयेन्द्रियनिग्रहश्चैते यमाः ।

गुरुभक्तिः सत्यमार्गानुरक्तिः सुभागतवस्त्वनुभवश्च

तद्गस्त्वनुभवेन तुष्टिर्निःसङ्गता ऐकान्तवासो मनोनिवृत्तिः

कृलानभिलाषो वैराग्यभावश्च नियमाः ।

सुभासनवृत्तिश्चीरवासाश्चैवमासननियमो भवति ।

पूरककुम्भकरेयकैः षोडशयतुष्षष्टि-

द्वात्रिंशत्सङ्ख्यया यथाकर्म प्राणायामः ।

विषयेभ्य षण्ड्वयार्थेभ्यो मनोनिरोधनं प्रत्याहारः ।

सर्वशरीरेषु यैतन्चैकतानता ध्यानम् ।

विषयव्यावर्तनपूर्वकं यैतन्चे येतःस्थापनं

धारणं भवति ।

ध्यानविस्मृतिः समाधिः ।

अवं सूक्ष्माङ्गानि । य अवं वेद स मुक्तिभाग्भवति ॥ १ ॥

देडस्य पञ्चदोषा भवन्ति कामक्रोधनिःश्वासभयनिद्राः ।

तन्निरासस्तु निःसङ्गुल्यक्षमालध्वाडारप्रमादतातत्त्वसेवनम् ।
 निद्राभयसरीसृपं छिंसादितरङ्गं तृषणावर्तं
 दारपङ्कं संसारवार्धिं तर्तुं सूक्ष्ममार्गमवलम्ब्य
 सत्त्वादिगुणानतिक्रम्य तारमवलोकयेत् ।
 भ्रूमध्ये सस्थिदानन्दतेजःकूटरूपं तारकं ब्रह्म ।
 तद्गुपायं लक्ष्यत्रयावलोकनम् ।
 मूलाधारादारभ्य ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं सुषुम्ना सूर्यात्मा ।
 मृणालतन्तुसूक्ष्मा कुण्डलिनी । ततो तमोनिवृत्तिः ।
 तद्दर्शनात्सर्वपापनिवृत्तिः । तर्ज्यग्रोन्मीलितकर्णरन्ध्रद्वये
 कूटारशब्दो जायते । तत्र स्थिते मनसि यक्षुर्मध्य नीलज्योतिः
 पश्यति । अयं हृदयेऽपि । अर्धलक्ष्यं तु नासाग्रे यतुः-
 षडष्टदशद्वादशाङ्गुलीभिः कृमात्रीलघुतिश्यामत्व-
 सद्गुणैस्तमङ्गीस्फुरत्पीतवर्णैर्द्रयोपेतं व्योमत्वं पश्यति
 स तु योगी यत्नदृष्ट्या व्योमभागवीक्षितुः पुरुषस्य
 दृष्टयग्रे ज्योतिर्मयूष्मा वर्तन्ते । तद्दृष्टिः स्थिरा भवति ।
 शीर्षोपरि द्वादशाङ्गुलिमानज्योतिः पश्यति तदाऽमृतत्वमेति ।
 मध्यलक्ष्यं तु प्रातश्चित्रादिवर्णसूर्ययन्द्रवह्निज्वाला-
 वलीवत्तद्विहीनान्तरिक्षवत्पश्यति ।
 तदाकाराकारी भवति । अस्यासान्निर्विकारं
 गुणरहिताकाशं भवति । विस्फुरत्तारकाकारगाढ-
 तमोपमं पराकाशं भवति । कालानलसमं
 धोतमानं मडाकाशं भवति । सर्वोत्कृष्ट-
 परमाद्वितीयप्रधोतमानं तत्त्वाकाशं भवति ।
 कोटिसूर्यप्रकाशं सूर्याकाशं भवति ।
 अयमव्यासात्तन्मयो भवति । य अयं वेद ॥ २ ॥
 तद्योगं य द्विधा विद्ध्य पूर्वोत्तरविभागतः ।
 पूर्वं तु तारकं विधादमनस्कं तद्गुणैरमिति ।
 तारकं द्विविधम् । मूर्तितारकममूर्तितारकमिति ।
 यद्विन्द्रियान्तं तन्मूर्तितारकम् । यद्भूयुगातीतं
 तदमूर्तितारकमिति । उभयमपि मनोयुक्तमव्यसेत् ।
 मनोयुक्तान्तरदृष्टितारकप्रकाशाय भवति ।

ભૂયુગમધ્યબિલે તેજસ આવિર્ભાવઃ । એતત્પૂર્વતારકમ્ ।
 ઉત્તરં ત્વમનસ્કમ્ । તાલુમૂલોર્ધ્વભાગે મહાજ્યોતિર્વિદ્યતે ।
 તદ્દર્શનાદિણિમાદિસિદ્ધિઃ । લક્ષ્યેડનતર્ભાહ્યાયાં
 દૃષ્ટૌ નિમેષોન્મેષવર્જિતાયાં ચ ઇયં શામ્ભવી
 મુદ્રા ભવતિ । સર્વતન્ત્રેષુ ગોપ્યમહાવિદ્યા ભવતિ ।
 તજ્ઞાનેન સંસારનિવૃત્તિઃ । તત્પૂજનં મોક્ષફલદમ્ ।
 અન્તર્લક્ષ્યં જલજ્યોતિઃસ્વરૂપં ભવતિ । મહર્ષિવેદ્યં
 અન્તર્ભાહ્યોન્દ્રિયૈરદૃશ્યમ્ ॥ ૩ ॥

સહસ્રારે જલજ્યોતિરન્તર્લક્ષ્યમ્ । બુદ્ધિગુહ્યાયાં
 સર્વાડ્ગસુન્દરં પુરુષરૂપમન્તર્લક્ષ્યમિત્યપરે ।
 શીર્ષાન્તર્ગતમણ્ડલમધ્યગં પચ્ચવક્રમુમાસહાયં
 નીલકણ્ઠં પ્રશાન્તમન્તર્લક્ષ્યમિતિ કેચિત્ ।
 અડ્ગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષોડનતર્લક્ષ્યમિત્યેકે ।
 ઉક્તવિકલ્પં સર્વમાત્મૈવ । તલ્લક્ષ્યં શુદ્ધાત્મદૃષ્ટ્યા
 વા યઃ પશ્યતિ સ એવ બ્રહ્મનિષ્ઠો ભવતિ । જીવઃ
 પચ્ચવિંશકઃ સ્વકલ્પિતચતુર્વિંશતિતત્ત્વં પરિત્યજ્ય
 ષર્કિંશઃ પરમાત્માહમિતિ નિશ્ચયાજ્જીવન્મુક્તો ભવતિ ।
 એવમન્તર્લક્ષ્યદર્શનેન જીવન્મુક્તિદશાયાં સ્વયમન્તર્લક્ષ્યો
 ભૂત્વા પરમાકાશાખણ્ડમણ્ડલો ભવતિ ॥ ૪ ॥
 ઇતિ પ્રથમં બ્રાહ્મણમ્ ॥

અથ હ યાજ્ઞવલ્ક્ય આદિત્યમણ્ડલપુરુષં પપ્રચ્છ ।
 ભગવન્નન્તર્લક્ષ્યાદિકં બહુધોક્તમ્ । મયા તન્ન
 જ્ઞાતમ્ । તદ્બ્રૂહિ મહ્યમ્ । તદ્દુહોવાચ પચ્ચભૂત-
 કારણં તડિલ્કૂટાભં તદ્રચ્ચતુઃપીઠમ્ । તન્મધ્યે
 તત્ત્વપ્રકાશો ભવતિ । સોડતિગૂઢ અવ્યક્તશ્ચ ।
 તજ્ઞાનપ્લવાધિરૂઢેન જ્ઞેયમ્ । તદ્બ્રાહ્યાભ્યન્તર્લક્ષ્યમ્ ।
 તન્મધ્યે જગલ્લીનમ્ । તન્નાદબિન્દુકલાતીતમખણ્ડમણ્ડલમ્ ।
 તત્સગુણાનિર્ગુણસ્વરૂપમ્ । તદ્વેત્તા વિમુક્તઃ । આદાવગ્નિમણ્ડલમ્ ।
 તદ્દુપરિ સૂર્યમણ્ડલમ્ । તન્મધ્યે સુધાયન્દ્રમણ્ડલમ્ ।
 તન્મધ્યેડખણ્ડબ્રહ્મતેજોમણ્ડલમ્ । તદ્વિદ્યુલ્લેખાવચ્છુક્લ-
 ભાસ્વરમ્ । તદેવ શામ્ભવીલક્ષણમ્ । તદ્દર્શને તિસ્રો મૂર્તય

સુષુમ્નિસમાધ્યોર્મનોલયાવિશેષેડપિ મહદસ્ત્યુભયો-
 ભેદસ્તમસિ લીનત્વાન્મુક્તિહેતુત્વાભાવાચ્ચ । સમાધૌ
 મૃદિતતમોવિકારસ્ય તદાકારાકારિતાખણ્ડાકાર-
 વૃત્ત્યાત્મકસાક્ષિચૈતન્યે પ્રપચ્ચલયઃ સમ્પદ્યતે
 પ્રપચ્ચસ્ય મનઃકલ્પિતત્વાત્ । તતો ભેદાભાવાત્કદાચિ-
 દ્ધહિર્ગતેડપિ મિથ્યાત્વભાનાત્ । સફુદ્ધિભાતસદાનન્દા-
 નુભવૈકગોચરો બ્રહ્મવિત્તદેવ ભવતિ । યસ્ય સફુલ્પનાશઃ
 સ્થાત્તસ્ય મુક્તિઃ કરે સ્થિતા । તસ્માદ્ભાવાભાવૌ પરિત્યજ્ય
 પરમાત્મધ્યાનેન મુક્તો ભવતિ । પુનઃપુનઃ સર્વાવસ્થાસુ
 જ્ઞાનજ્ઞેયૌ ધ્યાનધ્યેયૌ લક્ષ્યાલક્ષ્યે દૃશ્યાદૃશ્યે
 ચોહાપોહાદિ પરિત્યજ્ય જીવન્મુક્તો ભવેત્ । ય એવં વેદ ॥ ૩ ॥

પચ્ચાવસ્થાઃ જાગ્રત્સ્વપ્રસુષુમિતુરીયતુરીયાતીતાઃ ।
 જાગ્રતિ પ્રવૃત્તો જીવઃ પ્રવૃત્તિમાર્ગાસક્તઃ ।
 પાપફલનરકાદિમાંસ્તુ શુભકર્મફલસ્વર્ગમસ્તિવતિ
 કાક્ષતે । સ એવ સ્વીકૃતવૈરાગ્યાત્કર્મફલજન્માડલં
 સંસારબન્ધનમલમિતિ વિમુક્ત્યભિમુખો નિવૃત્તિમાર્ગ-
 પ્રવૃત્તો ભવતિ । સ એવ સંસારતારણાય ગુરુમાશ્રિત્ય
 કામાદિ ત્યજ્ત્વા વિહિતકર્માચરન્સાધનચતુષ્ટયસમ્પન્નો
 હૃદયકમલમધ્યે ભગવત્સત્તામાત્રાન્તર્લક્ષ્યરૂપમાસાદ્ય
 સુષુપ્ત્યવસ્થાયા મુક્તબ્રહ્માનન્દસ્મૃતિં લબ્ધ્વા
 એક એવાહમદ્વિતીયઃ કચ્ચિત્કાલમજ્ઞાનવૃત્ત્યા
 વિસ્મૃતજાગ્રદ્વાસનાનુકુલેન તૈજસોડસ્મીતિ તદુભયનિવૃત્ત્યા
 પ્રાણ ઇદાનીમસ્મીત્યહમેક એવ સ્થાનભેદાદવસ્થાભેદસ્ય
 પરંતુ નહિ મદન્યદિતિ જાતવિવેકઃ શુદ્ધાદ્વૈતબ્રહ્માહમિતિ
 ભિદાગન્ધં નિરસ્ય સ્વાન્તર્વિજૃમ્ભિતભાનુમણ્ડલધ્યાન-
 તદાકારાકારિતપરંબ્રહ્માકારિતમુક્તિમાર્ગમારૂઢઃ
 પરિપક્યો ભવતિ । સફુલ્પાદિકં મનો બન્ધહેતુઃ । તદ્વિયુક્તં
 મનો મોક્ષાય ભવતિ । તદ્વાંશ્ચક્ષુરાદિબાહ્યપ્રપચ્ચરતો
 વિગતપ્રપચ્ચગન્ધઃ સર્વજગદાત્મત્વેન પશ્યંસ્ત્યક્તાહકુપારો
 બ્રહ્માહમસ્મીતિ ચિન્તયન્નિદં સર્વં યદયમાત્મેતિ
 ભાવયન્કૃતકૃત્યો ભવતિ ॥ ૪ ॥

सर्वपरिपूर्णातुरीयातीतब्रह्मभूतो योगी भवति ।
 तं ब्रह्मेति स्तुवन्ति । सर्वलोकस्तुतिपात्रः सर्वदश-
 संखारशीलः परमात्मगगने भिन्दुं निक्षिप्य
 शुद्धाद्वैताज्ञानसङ्गामनस्कयोगनिद्राभेदा-
 नन्दपदानुवृत्त्या श्रुवन्मुक्तो भवति । तस्थानन्द-
 समुद्रमग्रा योगिनो भवन्ति । तदपेक्षया छन्द्राद्यः
 स्वल्पानन्दः । अयं प्राप्नानन्दः परमयोगी भवतीत्युपनिषत् ॥ ५ ॥

एति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

याज्ञवल्क्यो मडामुनिर्मण्डलपुरुषं पप्रच्छ
 स्वामिन्नमनस्कलक्षणमुक्तमपि विस्मृतं
 पुनस्तल्लक्षणं ब्रूहीति । तथेति मण्डलपुरुषोऽब्रवीत् ।
 एतन्मनस्कमतिरुच्यम् । यज्ञज्ञानेन कृतार्थो
 भवति तन्नित्यं शांभवीमुद्रान्वितम् । परमात्मदृष्ट्या
 तत्प्रत्ययलक्षणाणि दृष्ट्वा तदनु सर्वेशमप्रमेयमञ्जं
 शिवं परमाकाशं निरालम्बमद्वयं ब्रह्मविष्वगुरुद्रादीना-
 मेकलक्ष्यं सर्वकारणं परंब्रह्मात्मन्येव पश्यमानो
 गुडाविडरणमेव निश्चयेन ज्ञात्वा भावाभावादिद्वन्द्वातीतः
 संविदितमनोन्मन्यनुभवस्तदनन्तरमभिवेन्द्रियक्षयवशादमनस्क-
 सुभब्रह्मानन्दसमुद्रे मनःप्रवाहयोगरूपनिवातस्थितदीपवद्यत्वं
 परंब्रह्म प्राप्नोति । ततः शुष्कवृक्षवन्मूर्च्छानिद्रामय-
 निःश्वासोच्छ्वासाभावात्तद्वन्द्वात्तद्वैतस्यलगात्तः
 परमशान्तिं स्वीकृत्य मनः प्रखारशून्यं परमात्मनि लीनं भवति ।
 पयस्त्रावानन्तरं धेनुस्तनक्षीरमिव सर्वेन्द्रियवर्गे परिनष्टे
 मनोनाशं भवति तदेवामनस्कम् । तदनु नित्यशुद्धः
 परमात्माहमेवेति तत्त्वमसीत्युपदेशेन त्वमेवाहमहमेव
 त्वमिति तारकयोगमार्गोपाभादानन्दपूर्णाः कृतार्थो भवति ॥ १ ॥

परिपूर्णापराकाशमग्नमनाः प्राप्नोन्मन्यवस्थः
 संन्यस्तसर्वेन्द्रियवर्गः अनेकजन्मार्जितपुण्यपुञ्जपक्व-
 डैवत्यकुलोऽभादानन्दनिरस्तसर्वकलेशकश्मलो ब्रह्माहमस्मीति
 कृतकृत्यो भवति । त्वमेवाहं न भेदोऽस्ति पूर्णात्वात्परमात्मनः ।
 इत्युच्यन्तसमाविद्युश्च ज्ञप्तिमनीनयत् ॥ २ ॥

ઇતિ તૃતીયં બ્રાહ્મણમ્ ॥ ૩ ॥

અથ હ યાજ્ઞવલ્ક્યો મણ્ડલપુરુષં પપ્રચ્છ
 વ્યોમપગ્ચકલક્ષણં વિસ્તરેણાનુબ્રૂહીતિ । સ
 હોવાચાકાશં પરાકાશં મહાકાશં
 સૂર્યાકાશં પરમાકાશમિતિ પગ્ચ ભવન્તિ ।
 બાહ્યાભ્યન્તરમન્ધકારમયમાકાશમ્ ।
 બાહ્યસ્થાભ્યન્તરે કાલાનલસદૃશં પરાકાશમ્ ।
 સબાહ્યાભ્યન્તરેડપરિમિતદ્યુતિનિભં તત્ત્વં મહાકાશમ્ ।
 સબાહ્યાભ્યન્તરે સૂર્યનિભં સૂર્યાકાશમ્ ।
 અનિર્વચનીયજ્યોતિઃ સર્વવ્યાપકં નિરતિશયાનન્દલક્ષણં
 પરમાકાશમ્ । એવં તત્તલ્લક્ષ્યદર્શનાત્તત્તદ્રૂપો ભવતિ ।
 નવચક્રં ષડાધારં ત્રિલક્ષ્યં વ્યોમપગ્ચકમ્ ।
 સમ્યગેતન્ન જાનાતિ સ યોગી નામતો ભવેત્ ॥ ૧ ॥

ઇતિ ચતુર્થં બ્રાહ્મણમ્ ॥ ૪ ॥

સવિષયં મનો બન્ધાય નિર્વિષયં મુક્તયે ભવતિ ।
 અતઃ સર્વં જગચ્ચિત્તગોચરમ્ । તદેવ ચિત્તં નિરાશ્રયં
 મનોન્મન્ધવસ્થાપરિપકવં લયયોગ્યં ભવતિ । તલ્લયં
 પરિપૂર્ણં મયિ સમભ્યસેત્ । મનોલયકારણમહમેવ ।
 અનાહતસ્ય શબ્દસ્ય તસ્ય શબ્દસ્ય યો ધ્વનિઃ ।
 ધ્વનેરન્તર્ગતં જ્યોતિર્જ્યોતિરન્તર્ગતં મનઃ ।
 યન્મનસ્ત્રિજગત્સૃષ્ટિસ્થિતિવ્યસનકર્મકૃત્ ।
 તન્મનો વિલયં યાતિ તદ્વિષ્ણોઃ પરમં પદમ્ ।
 તલ્લયાચ્છુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધિર્ભેદાભાવાત્ ।
 એતદેવ પરમતત્ત્વમ્ । સ તજ્ઞો બાલોન્મત્ત-
 પિશાયવજજડવૃત્ત્યા લોકમાચરેત્ એવમમનસ્કાભ્યાસેનૈવ
 નિત્યતૃપ્તિરલ્પમૂત્રપુરીષમિતભોજનદૃઢાડ્ગા-
 જાડ્યનિદ્રાદૃગ્વાયુચલનાભાવબ્રહ્મદર્શનાજ્ઞાત-
 સુખસ્વરૂપસિદ્ધિર્ભવતિ । એવં ચિરસમાધિજનિત-
 બ્રહ્મામૃતપાનપરાયણોડસૌ સંન્યાસી પરમહંસ
 અવધૂતો ભવતિ । તદ્દર્શનેન સકલં જગત્યવિત્રં ભવતિ ।

तत्सेवापरोऽज्ञोऽपि मुक्तो भवति । तद्दुलभेकोत्तरशतं तारयति ।
तन्मातृपितृजायापत्यवर्गं यं मुक्तं भवतीत्युपनिषत् ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुद्व्यते ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

एति मण्डलब्राह्मणोपनिषत्समाप्ता ॥

Encoded by Sunder Hattangadi (sunderh@hotmail.com)

——
Mandalabrahmana Upanishad

pdf was typeset on February 10, 2019

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

